

Marija Zaninović-Rumora

Zavod za povijesne znanosti HAZU, Zadar

Joško Bracanović

Muzej hvarske baštine, Hvar

Hvar i Viški boj

U članku se opisuju veze otoka Hvara s Viškim bojem. Prikazani su događaji boja iz hvarske perspektive, s naglaskom na ulogu bruškog župnika don Jurja Plančića i Hvaranina, junaka Nikole Karkovića. Osobite uspomene na Viški boj čuvaju selo Brusje i otok Sveti Klement, a proslave obljetnica boja nakon II. svjetskog rata redovito su organizirane u Hvaru.

Glavne riječi: Viški boj, Hvar, don Juraj Plančić, Nikola Karković, biskup Juraj Duboković, dr. Ivan Krstitelj Machiedo, Petar Kuničić, Niko Duboković Nadalini

150. obljetnica Viškog boja prilika je da se prisjetimo i uloge obližnjeg otoka Hvara u dramatičnim viškim zbivanjima, ali i kao čuvara brojnih uspomena na Viški boj.

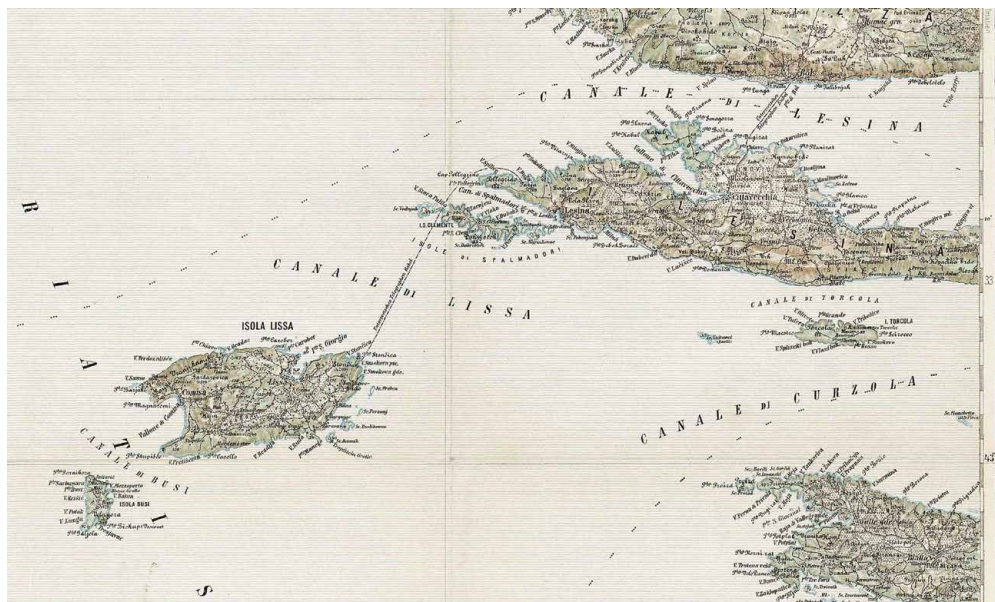
Otoci Hvar i Vis dijele bogatu zajedničku prošlost – grčke kolonije *Pharos* i *Issu*, zajedničku srednjovjekovnu komunu i pripadnost istoj biskupiji. Na Visu su se nastanili i brojni hvarski plemići, a teško bi bilo nabrojiti sve ostale političke, kulturne, ekonomske, crkvene i obiteljske veze tih dvaju otoka. U vrijeme Viškog boja Hvar i Vis bili su zasebne općine, ustrojene još za francuske uprave ukinućem hvarske komune krajem 1811. godine.

Hvar u danima Viškog boja

Dana 17. srpnja talijanska mornarica pod zapovjedništvom admirala Carla Pelliona di Persana stigla je pod Vis, no propustila ga je istog dana i napasti. Isto tako, propustila je i odmah eliminirati telegrafsku vezu Visa s kopnom. Sljedećeg dana, 18. srpnja, u 10.30 započeo je napad na Vis, a popodne istog dana u Hvar su doplovile tri talijanske topovnjače i izvidnički brod pod zapovjedništvom kapetana fregate Antonija Sandrija. Pod prijetnjom bombardiranja grada Hvara, gradske su vlasti nakon pregovora ipak odlučile popustiti Talijanima.¹ Ribar Lovro

¹ Muzej hvarske baštine, *Mali fondovi* (dalje MHB, MF), 148, Izvješće (Protocollo) načelnika Ivana Krstitelja Machieda i tajnika Gaetana Nikolića centralnim vlastima u Zadru o zbivanjima 18. VII.

Fio pokazao im je mjesto u uvali Mlaska na sjevernoj strani rta Pelegrin gdje se podmorski kabel spajao na Hvar. No Fio im nije otkrio gdje je kabel ponovno išao u more prema Braču i dalje za kopno. Talijani su presjekli kabel i srušili nekoliko telegrafskih stupova, no propustili su uništiti telegrafski aparat s kojim se poštanski činovnik Ivan Braüner sklonio na lokalitet Salbun kod Velog Grablja odakle je već u 10.30 18. srpnja mogao javiti u Pulu da je započeo napad na Vis, a popodne u 16 sati o prekidu veze Vis – Hvar.²

Austrijska karta Visa i Hvara s prikazom telegrafske veze, 1884.-1886.

1866. u Hvaru; HR-DAZD-88, *Vlada/Namjesništvo za Dalmaciju, Presidijalni spisi Namjesništva*, sv. 493/1866, Busta IIIa, VII/2-3, No. 1293, Rapporto di Giovanni Fortis, pretore di Lesina a sua Eccellenza al Illustrissimo signore Signor Francesco Barone de Philipovich Zara. Opširno izvješće o poduzetim radnjama u danima 18. – 21. VII. 1866. Iz jednog i drugog izvješća vidimo što su vlasti poduzele vezano za traženja neprijateljske mornarice, a i ulogu Ismaeli Bellea (*Deputato di porto e sanità*), koji se ukrcao u neprijateljski brod kao pregovarač. U istim spisima nalazi se i naredba da se Bellea sprovede u Zadar radi pokretanja procesa protiv njega, za dopuštenje prekida telegrafske veze Vis – Hvar, te brzojav potvrde o sprovođenju od 26. srpnja 1866. Mišljenja smo da ti podatci objašnjavaju i zašto među mnogobrojnim dobitnicima medalja časti, nakon boja, nema nikog od hvarskih civilnih vlasti.

² Petar KUNIČIĆ, *Viški boj*, treće izdanje, Zagreb, 1907., str. 44–46; Petar MARDEŠIĆ, „Viška bitka“, *Viška bitka – povodom 100-godišnjice 1866–1966.* (ur. Grga Novak i Vjekoslav Maistrović), Zadar, 1967., str. 37; Kuzma PETRIĆ, *Otok Hvar – Velo Grablje – ljudi i događaji u 20. stoljeću*, knjiga druga, Hvar, 2016., str. 470–473.

Hvarske dojave pokazale su se ključnim za odvijanje Viškog boja. Naime, zapovjednik austrijske mornarice kontraadmiral Wilhelm von Tegetthoff u početku je smatrao da se radi o talijanskoj diverziji s namjerom da austrijska flota krene na jug i ostavi nebranjen sjeverni Jadran. Vijesti s Hvara o viškim zbivanjima promijenile su njegova razmišljanja i odluke. Važnu ulogu u tome odigrao je bruški župnik don Juraj Plančić, koji svjedoči u svom pismu Petru Kuničiću:

Dne 18. srpnja 1866., kada sila talijanskog brodovlja udari na Komižu i na Vis, 4 parnjače doplivaše u luku hvarsku s namjerom, da potraže gdje je utopljena brzojavna žica, što spaja ovaj s otim otokom, te da ju i presijeku. Svi činovnici, što ih je bilo u Hvaru, po višem nalogu, kad vidješe neprijateljske parnjače u luci, ostaviše Hvar i brže bolje prispješe ovamo s blagajnom od 30 tisuća forinti i s najznamenitijim spisima, pa se neki nastaniše kod mene, a neki bjehu smješteni po poglavitim kućama. Ondašnji pretur Fortis, koji je bio glava hvarskih činovnika, pozvan, da se smjesti uz dva druga u mojoj kući, povjeri mi blagajnicu sa spisima, i jer veoma slab na zdravlju i silno prestrašen s neprijateljske navale, bud da kroz malo vremena, gdje se ne pokaže žica, da je presjeku, kako je i presjekoše, gotova su bila taneta proti Hvaru, zamoli me, da bi mu bio pri ruci pri otpremanju brzojavaka i drugih spisa na starije vlasti.

Dakako pristadob toj molbi, pa i dan i noć kroz dneve 18., 19. i 20. otrčavši neizbrojne pute na brežuljak najbliži selu, otkuda sam mogao izvrsnim svojim durbinom razgledati svaki pokret talijanskih brodova i svaki otpor sa strane viškog otoka, morao sam vrativ se kući kazati g. Fortisu svaku, te s njegovim dogovorom sastavljati brzojavke i otpremati ih brzojavnomu činovniku Braüneru, koji se je bio smjestio s brz. nad Grabljem, neka ih dostavi Spljetu, Zadru i Pulju, oliš drugih izvještaja, što ih sastavljaše i otpremaše iza brzojavaka.

Drugi dan, kada su 4 tal. broda uljezla u luku, što sam ja htio da se odmah brzojavi, kako i nakon toga, da su isti bili istjerani iz luke i da su izašli na široko more sa ostalim brodovima, zgodi se i ovaj slučaj, što je vrijedan da vam ga spomenem, neka i vi zapoznadete, kako je ljudi na svijetu, koji sa zle namjere nastoje pokvariti i najbolji ponos i najčestitiju istinu.

Neki činovnici, koji uza me svojim dalekozorima razgledavahu bitku oko Visa, pošto sam htio, da se brzojavi o izgonu oklopnjača iz luke, dođoše k Fortisu, te htjedoše da ga uvjere, da sam ga prevario, te da nije istina, što su oklopnjače istjerane iz luke, već da je Vis sasvim propao. To je bilo dosta, da se F. tako smete i smuti da sam se bojao, da baš zaglavi. Nego upro ja krepko i snažno kod F., što sam spravan uzeti na se svu odgovornost one brzojavke, i što ne dopuštam, da se brzojavlja po volji onih činovnika, opet se F. osvijesti i umiri, zapoznav onu poslovicu, „što se babi htilo, to se babi snilo“ – te mi se sasvim predade i pouzda.³

³ KUNIČIĆ, *Viški boj*, str. 284–285.

Dok se, dakle, državna uprava sklonila iz Hvara u obližnje Brusje, Hvarani su s gradskih brežuljaka sa strepnjom promatrali događanja pod Visom, ulaske i izlaske talijanskih brodova u višku luku, požar koji je bjesnio otokom, tako da je jedan očevidac zabilježio da je Vis u noći s 18. na 19. srpnja izgledao kao *veliki vulkan*. O samim događajima ključnog 20. srpnja 1866. hvarski je očevidac zapisao:

Vjerovalo se da će 20. srpnja biti miran dan zbog jakog zapadnjaka, kiše, nevremena koja je padala sve do 10h. Ipak, oko 10.30h neprijateljska se mornarica, koja se nalazila 3 milje zapadno od naših otoka Sv. Klementa, zvanih još i Pakleni otoci, našla nasuprot našoj floti, koja je dolazila sa zapada. Nijedno pero ne bi moglo opisati taj prizor koji je pružio prvi sudar. Nezamisliva grmljavina topova, jača nego najjači gromovi ljetne nevere. Stajao sam na vrhu brda Horugvenica (Kruvenica), zemlja je podrhtavala pod mojim nogama. Brodovi su bili u toliku dimu da se flote nisu razaznavale, sve dok vjetar ne bi rastjerao dim. Sudar je bio toliko živ, brz, silovit, zbog čega se u sat i po vremena odlučila najjača pomorska bitka od izuma oklopnih brodova, a koja bi se mogla zvati „bitka Paklenih otoka“. Narod je Hvara sav bio po obližnjim brežuljcima, promatrajući bitku sa strepnjom i molitvom za pobjedu carske flote, u kojoj su se našle stotine naših otočana. Vidjevši uspjeh i pobjedu, razdragano klicanje i povici uzdizali su se k nebu, sve crkve su zvonjavom slavile, vijorila se austrijska zastava na „Štandarcu“ na Pjaci. Zvucima gradske glazbe i poklicima razdraganih ljudi slavio se veličanstven uspjeh u kojem su veliku ulogu imali sinovi ove zemlje!⁴

Opis događaja iz bruške perspektive donio je župnik Plančić:

Dne 20. srpnja, kada su se pred 10 sati u jutro ugledali svi ratni talijanski brodovi raspoređeni prema sjeverozapadu Visa i kada su se pokazali svi naši gdje dolaze na obranu Visa te i malo i veliko, i muško i žensko, i mlado i staro od ovih župljana zapoznalo, što će do malo časova nastati, u svim se objavi grozni plač uz silni jauk i lelek, da bi rekao, da je svakomu sudnji dan na vratu.

U tom tužnom i žalosnom trenutku da dadem oduška svome srcu i želji, da sve to poklonim Svevišnjemu i da osokolim srca tužnih i žalosnih k Bogu od vojska otiđoh u crkvu i sam zazvonih u dva zvona na sakup, i u tili čas bram Božji bi dupkom pun. Zaodjeven izađoh pred oltar Svetotajstva progovorih malo i objavih svoju odluku, pa uz pjevanje velikih Litanija sa Svetotajstvom se primakoh po kilometra od sela, na mjesto, otkuda se je vidjelo sve ratno brodovlje. Tu moleći svakovrsne molitve za 3 četvrta sata, blagoslovio sam Svetotajstvom naše, povratih se s ophodom u crkvu kada se je talijansko brodovlje dalo u bijeg, i zapjevah

⁴ *Il Nazionale*, n. 59., 25. VII. 1866., prijevod Marije Zaninović-Rumore iz Marija ZANINOVIĆ-RUMORA – Joško BRACANOVIĆ, 150. obljetnica Viškog boja – pogled s Hvara, Hvar, 2016., str. 14–17.

„Tebe Boga hvalimo“. *Opboda slična s obzirom na bogoljupstvo i srdačne molitve ne doživjeh. Malne svak bosonog i obliven suzama!*

Iza objeda i iza neizbrojenih brzobjavaka o pobjedi činovnici se vratise u Hvar. Odatle meni križ zlatni.⁵

Hvarski općinski arhiv ne sadrži mnogo dokumenata o događanjima vezanim za Viški boj. Na sreću, dio dokumentacije prikupili su djelatnici Centra za zaštitu kulturne baštine otoka Hvara, današnjeg Muzeja hvarske baštine, osobito zalaganjem osnivača ustanove dr. Nike Dubokovića. Ti se dokumenti danas čuvaju u Malim fondovima Muzeja.⁶ Među ostalim, sačuvane su zapovijedi lokalnoj vlasti iz Zadra i Beča iz proljeća 1866. u vezi priprema za rat s Italijom, podizanja stupnja sigurnosti i priprema zgrada koje su služile u vojne svrhe. Sačuvani su i odgovori hvarskih vlasti koje potpisuju načelnik Ivan Krstitelj Machiedo i njegov tajnik Gaetano Nikolić.⁷ Mali fondovi sadrže i spise tadašnjeg viškog župnog pomoćnika, don Apolonija Zanella, među kojima je sačuvan i prijepis pisama talijanskog časnika Carla Boggia, koji je nastradao prilikom potonuća broda *Re d'Italia*. Pisma su pronađena nakon boja na obalama Visa.⁸ Inače, Zanella, jedan od pionira više arheologije, bio je i aktivni sudionik i svjedok boja, a za svoj doprinos odlikovan je *Previšnjim priznanjem zadovoljstva*.⁹ Dokumenti u Malim fondovima bilježe i situaciju nakon bitke – zbrinjavanje ranjenika i prikupljanje pomoći, deka i odjeće za vojnike,¹⁰ a sačuvana su i novinska izvješća i opisi bitke iz tadašnjih zadarskih novina *Il Nazionale* i *Osservatore Dalmato*.¹¹

Hvaranin Nikola Karković – viški junak

Dok su Hvarani sa strepnjom promatrali ishod Viškog boja, njihov se sugrađanin Nikola Karković na admiralskom brodu *Erzherzog Ferdinand Max* istaknuo junaštvom. Rođen je u Hvaru 3. kolovoza 1838., u obitelji Ivana Karkovića - Trentina i Marije rođene Šoljan-Posinković.¹² Kao mornar služio je na više brodova

⁵ KUNIČIĆ, *Viški boj*, str. 285.

⁶ MHB, *MF*, fasc. 52, 140, 148 i 203.

⁷ MHB, *MF*, fasc. 148.

⁸ MHB, *MF*, fasc. 203 – Lettera di Carlo Boggio alla propria moglie – Trovata a Lissa dopo la battaglia navale 20/7 1866. – KUNIČIĆ, *Viški boj*, str. 88–95, donosi u prijevodu Boggiova pisma supruzi, prijateljima i ministru Depretisu te bilježi kako su originali pisama poslani njegovoj obitelji.

⁹ KUNIČIĆ, *Viški boj*, str. 108.

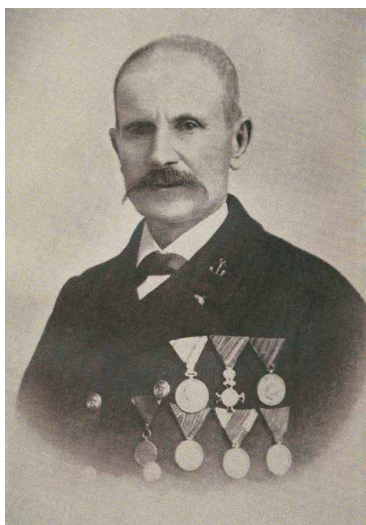
¹⁰ MHB, *MF*, fasc. 148.

¹¹ *Il Nazionale*, 21 – 25. VII. 1866., br. 59; 1. VIII. 1866., br. 60; 4. VIII. 1866., br. 62; *Osservatore Dalmato*, 22. VII., 27. VII., 1. VIII. 1866.; MHB, *MF*, fasc. 203.

¹² Župni arhiv u Hvaru, *Matica krštenih* IV.

austrijske flote, a pod Tegetthoffovim zapovjedništvom sudjelovao je 1864. u bitci kod Helgolanda. Na *Maxu* je 1866. služio kao kormilar II. klase. Još u početku Viškog boja admiralski brod udario je u desnu stranu talijanske oklopnjače *Palestro*, kojoj se od siline udarca slomio jarbol s ratnom zastavom. Događaje opisuje sam Karković u pismu Petru Kuničiću, pisanom u Trstu 17. siječnja 1891.:

Prvi put smo udrili provom našega broda u krmu neprijateljske oklopnjače imenom Palestro bez velike štode. Drugi put prikazala se je sprida, a mi smo udrili jače u istu krmu i pucala su na nj dva naša topa, koja bibu u torijunu na provi. U to doba moja je služba bila na krmu. Videći, da se zastava Palestra dosiže do prove našega broda, potrkao sam i ja i još ajutant amiralja imenom barun Minutillo, ali ja sam je ugrabio. U to doba isti ajutant odeći na krmu ostade ranjen i još kapetan de talio i jedan kormilar, a jedan skrivan mrtav. U kratko vrijeme isti se Palestro odaleći bez zastave. Dočeka ga jedna naša oklopnjača i s jedne strane opali sve topove na nj. Nakon malo vrimena vidismo, da je ubvatila oganj i nakon ure izgori.¹³

Nikola Karković

Predaja je u Hvaru dopunila ovu priču, pa se spominje kako je Karković bio ranjen i pao u more, a zastavu je vezao oko pasa, ali je prilikom spašavanja nije htio predati nikome doli Tegetthoffu. Naravno, u izvorima za to nema potvrde, a i sam Karković to ne navodi. Karkovićevo zarobljavanje neprijateljske zastave postalo je jednim od najupečatljivijih trenutaka boja, kao znak pobjede i poniženja protivnika, pa je kao takvo prikazano na brojnim slikama i opjevano u pjesmama.¹⁴ Karković je za taj čin odlikovan Zlatnom medaljom za hrabrost i promaknut u podčasnika. O pozivu u Beč i susretu s carem Franjom Josipom I., Karković u nastavku citiranog pisma piše:

¹³ KUNIČIĆ, *Viški boj*, str. 117–118.

¹⁴ Slika, ulje na platnu – Ludwig Rubelli von Sturmfest, *Steuermann Carcovich erbeutet die Flagge der Palestro* – prikazuje ovaj trenutak i čuva se u bečkom vojno-pomorskom muzeju, a kopiju je Muzeju hvarske baštine poklonio Mirko Kovačić pok. Tonka – Marinko PETRIĆ, „Slika s prizorom iz Viškog boja 1866.“, *Periodični izvještaj Centra za zaštitu kulturne baštine otoka Hvara*, 163, Hvar, 1999., str. 144. Niko DUBOKOVIĆ, „Za boravka potpisanog u tuđini“, *Periodični izvještaj...*, 60, Hvar, 1973., str. 10–11, opisuje sliku s istim motivom na zidu restorana „Hotel du Chateau“ u švicarskom gradu Rolle. – Od pjesama navedimo stihove Andrije Josipa Kuljiša: *Hvaranim je na nju uskoćio, / Talijanski barjak je odnio. / Živi junak Karković Nikola / Desno krilo sivoga sokola; / Sto godina živio nam Niko! / Svak te brvali, lipa naša diko!* – KUNIČIĆ, *Viški boj*, str. 211.

Kasnije poslije boja, pride naredba, da ja s istom zastavom imam poći do Cesara. Hodeći putem sa nadvojvodom Albrechtom i sa svim Statom majorem, imao sam čast, da obidujem između trinaest principa i marešjala. Sutradan bio sam prikazan Cesaru. Lipo me dočeka, govoreći mi, da mu je drago, što me vidi.¹⁵

Nakon službe u mornarici, Karković je od 1869. radio kao lučki pilot u lučkoj upravi Splita, a od 1880. isti je posao obavljao u Trstu. Bavio se i popravcima maketa brodova – tako mu se 5. svibnja 1869. isplaćuje 6 fiorina i 73 solada za popravak makete iz crkve Gospe od Pojišana u Splitu.¹⁶ Karković je umro u Trstu 7. rujna 1918.

Bruške uspomene na Viški boj

I dok se Hvarani diče uspomenom na Karkovića, Brušani i danas prepričavaju legendu kako je njihov sumještani Ivan Hure bio taj koji je skinuo zastavu s *Palestra*. Tek kad su njemu odsjekli glavu, Karković je prihvatio zastavu i donio je pred Tegetthoffa. Ivan Hure, rođen u Brusju 4. veljače 1844., sin Cvitanka (Floria) i Magdalene rođene Filipović iz Hvara, doista je nastradao u Viškom boju, a Kuničić o njemu piše: *Ovomu je bila odrubljena glava. Kada mu je sutradan otac došao u Vis uhvati tužni roditelj mrtvu glavu djeteta svojega, očinskim je suzama opere i cjelovima izljubi.*¹⁷ Bruška priča, dakle, ima temelja u stvarnosti, no malo je vjerojatno da je Hure, koji je služio kao mornar III. razreda na brodu *Novara*, mogao uhvatiti zastavu na brodu *Erzherzog Ferdinand Max*. Hure je pokopan na Prirovu, uz još jednog otočanina, Petra Bonkovića iz Gdinja, koji je služio na *Kaiseru*.¹⁸

Među odlikovanima srebrnim križem II. stupnja za zasluge navodi se i Brušanin Vicko Miličić - Čripotov. Rođen je 6. veljače 1836. u Brusju, u obitelji Stjepana i Kate rođene Pandol, a kad je napunio 18 godina stupio je u ratnu mornaricu. Odlikovan je za hrabrost nakon bitke kod Helgolanda, a svoja sjećanja s puta do Helgolanda zabilježio je u dvije knjižice *Memoria*.¹⁹ Nakon vojne karijere

¹⁵ KUNIČIĆ, *Viški boj*, str. 118.

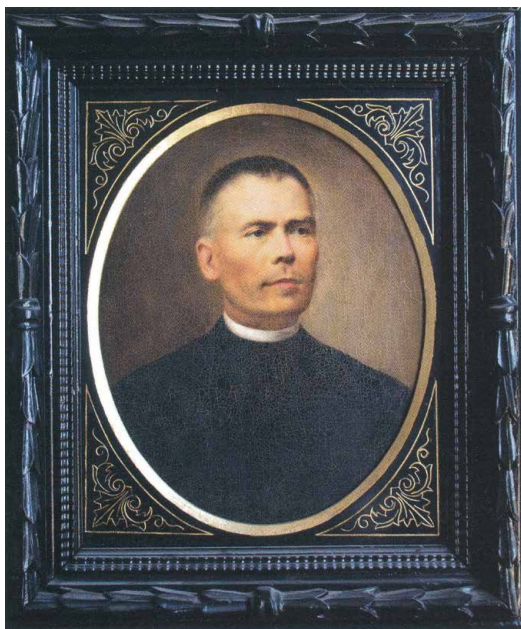
¹⁶ Dokument se čuva u Nadbiskupskom arhivu u Splitu – hvala kolegi Ljubomiru Radiću iz Hrvatskog pomorskog muzeja u Splitu na ustupljenim podatcima. – V. i *Kapucinski samostan i svetište Gospe od Pojišana u Splitu*, Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog u povodu 100. obljetnice dolaska kapucina na Pojišan (ur. Arsen Duplančić), Split, 2010., str. 171.

¹⁷ KUNIČIĆ, *Viški boj*, str. 79.

¹⁸ Obojica su zabilježena germaniziranim imenima na nadgrobnom spomeniku – Hure kao Johann Kure (KUNIČIĆ /*Viški boj*, str. 79) navodi ga kao Luka Ivan Hure, no to se ne slaže s podatcima iz bruških matica), a Bonković kao Peter Benkovich.

¹⁹ Navodno je sačuvana samo jedna, Mate MILIČIĆ-ČRIPOTOV i suradnici, *Libar o Brusju*, Zagreb, 2007., str. 91.

Brusje je zadužio kao dugogodišnji predsjednik školskog vijeća i crkvinarstva te kao osnivač pučke knjižnice i čitaonice *Bruška zora*. Umro je 10. srpnja 1922.²⁰

Don Juraj Plančić

Ipak, glavna poveznica Brusja s Viškim bojem jest župnik don Juraj Plančić, o čijim smo zaslugama za odvijanja boja već pisali. Rođen je u Starom Gradu 12. ožujka 1832., a bruški je župnik bio od 1856. do 1893. godine. Istaknuo se svojim kulturnim djelovanjem, a kao narodnjak nastojao je djelovati na buđenje nacionalne svijesti. Neko je vrijeme bio i učitelj. Pisao je za zadarski *Il Nazionale (Narodni list)*. Njegovim nastojanjem sagrađen je zajednički seoski bunar (po njemu nazvan *Jurjevica*), popravljen je strop župne crkve, nadograđena i povišena župna kuća za školu i učiteljev stan te je uređena cesta od Hvara do Brusja. Za ulogu u Viškom boju odlikovan je Zlatnim križem

za zasluge. Prilikom posjeta cara Franje Josipa Hvaru 1875. zbog Plančićevih je zasluga bruška župna crkva sv. Jurja na poklon dobila srebrni ciborij i pokaznicu. Plančić je bio pozvan na objed na carski brod *Miramar*. Umro je u rodnom Starom Gradu 19. ožujka 1900.²¹

Na lokalitetu Gospino, nedaleko od Brusja, odakle je Juraj Plančić promatrao boj i gdje se molilo za uspjeh austrijske mornarice, u spomen na te događaje bio je postavljen metalni križ.²² Danas je tamo kameni križ, rad Ante Buzolića - Mišića iz Hvara, postavljen o 125. obljetnici Viškog boja 1991. godine.²³ Godine 2002. postav-

²⁰ MILIČIĆ-ČRIPOTOV, *Libar o Brusju*, str. 90–91, 107–110. – KUNIČIĆ (*Viški boj*, str. 105–106), njega ne navodi u popisu onih koji su primili srebrni križ, no moguće je da ga je pogrešno naveo kao V. Miletića. U Kuničićevu popisu odlikovanih istom medaljom nalazimo još neke koji su najvjerojatnije s otoka Hvara: J. Petrić, J. Vučetić, V. Bibić, D. Scarpa, A. Maričić, B. Plenković, G. Kovačević i J. Gabelić, o kojima nemamo pobližih podataka.

²¹ KUNIČIĆ, *Viški boj*, str. 107, 284–285; Joško KOVAČIĆ, „Župa Brusje na Hvaru“, *Služba Božja*, XXXV., 2, Makarska, 1995., str. 127–150; MILIČIĆ-ČRIPOTOV, *Libar o Brusju*, str. 97.

²² Petar Marušić je zabilježio: *Križ, mali željezni u predjelu zvanom „Gospino“ postavljen prilikom rata (gvera) pod Visom godine 1866.* (bilježnica u vlasništvu obitelji pok. Petra u Brusju).

²³ S OVOG MJESTA / NAROD BRUSJA / I ŽUPNIK / DON JURAJ PLANČIĆ / POSMATRAO I BLAGOSLOVIO / ISHOD BOJA POD VISOM / 1866; MILIČIĆ-ČRIPOTOV, *Libar o Brusju*, str. 103; Nikola MILIČIĆ, *Brusje – da se ne zaboravi*, Zagreb – Split, 2014., str. 135–138.

ljen je na gomili dvadesetak metara istočnije od križa reljef Gospe s Djetetom i maslinovom grančicom, rad kipara dr. Stjepana Miličića – Čripotova, u spomen na boj i lokalitet Gospino.²⁴ Sam lokalitet je i prije boja bio vezan za Vis – odatle naime seže pogled prema zavjetnom svetištu Gospe od Velog Sela i odatle su se toj Gospi zavjetovali vojnici, mornari i svi koji bi odlazili iz svog doma u neizvjesnost.

Metalni križ bio je postavljen i na gomili na lokalitetu Bortulovo – Korita, do kojeg se dolazi makadamskim putem, a udaljen je oko 1,6 km jugoistočno od Brusja. Stariji se mještani sjećaju da se i kod toga križa molilo u spomen na Viški boj. S lokaliteta je dobar pogled na Vis i navodno je grupa Brušana, na zamolbu župnika Plančića, odatle promatrala boj. Gomila je danas urušena, a križ je, navodno, spremljen i čeka se njegov povratak na lokalitet. Na ostacima gomile složen je mali križ od nepravilnog kamena.²⁵

Križ na lokalitetu Gospino i pogled na Vis

²⁴ MILIČIĆ-ČRIPOTOV, *Libar o Brusju*, str. 138.

²⁵ Priopćili Jelena, Juraj i Miho Marušić. Jelenin pokojni muž Petar, marljivi sakupljač bruške baštine, zapisao je u svojoj bilježnici: *Mali željezni križ u staro vrijeme postavljen u predjelu zvanom „Bortulovo“ – Korita. Nezna se koje je godine postavljen.*

Lokalitet Bortulovo - Korita kod Brusja

Otok Sv. Klement – svjedok boja

Pakleni otoci pred gradom Hvarom, osim što svojim nizom čine hvarsku luku pristupačnom i sigurnom, svojom ljepotom dopunjavaju jedinstveni dojam uplovljavanja u nju.

Najveći otok u nizu, Sv. Klement, nazivan je i *Scopulo magno* – Veli otok. Na njemu je, u naselju Vlaka, crkva sv. Klementa po kojoj je i dobio ime. Crkva je postojala još i prije pisanja Hvarskog statuta 1331., kasnije su je držali oci jeronimiti, a 1530. g. prepustili su je, s poljem, hvarskim dominikancima iz crkve sv. Marka. Uz crkvu se 1539. spominje dominikanski hospicij.²⁶ Nakon što je francuska uprava u Dalmaciji ukinula dominikanski samostan, crkva je pripala hvarskoj župi.²⁷ Crkva sv. Klementa nalazi se u sredini naselja. Prilazi joj se s južne strane mirnom alejom čempresa. Crkva je jednobrodna građevina s četvrtastom apsidom, pokrivena krovom na dvije vode. Skromnih je dimenzija – dužina: 13,33 m, širina pročelja: 5,64 m, apside: 4,18 m. Stilski nosi odlike renesansno-baroknog graditeljstva 16.-17.

²⁶ Mirjana KOLUMBIĆ-ŠĆEPANOVIĆ, „Crkva sv. Klementa na istoimenom otoku“, *Prilozi povijesti otoka Hvara*, VIII, Hvar, 1987., str. 61.

²⁷ Godine 1834. crkva je uknjižena na baštinike Ivana Desecca, a 1836. ordinarijat se žali da su Lučićevi uzurpirali crkvu, pa je mjesno poglavarstvo poslalo ključeve ordinarijatu naglašavajući da su uzurpatori primjereno kažnjeni – Joško KOVAČIĆ, *Iz hvarske kulturne baštine*, Hvar, 1987., str. 248.

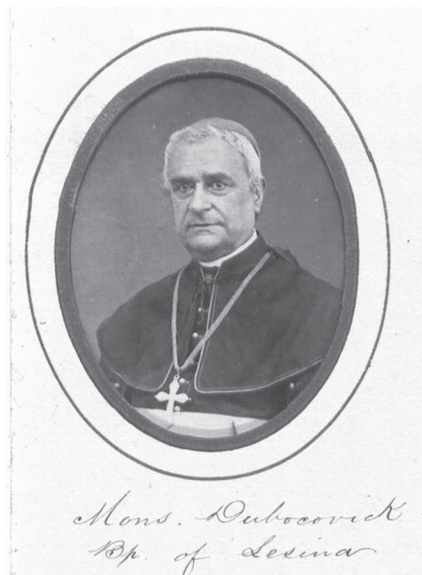
st. zbog čega se smatra da je prvobitna crkva srušena i na njezinu mjestu izgrađena nova, nešto većih dimenzija.²⁸

Otok se nalazi nekoliko milja udaljen od Visa, a Viški se boj odvijao gotovo pred njegovim obalama. Posvetom crkve poginulima u Viškom boju i onima s broda *Radetzky* koji je stradao nadomak otoka Sv. Klement, 1869. g., taj objekt skromne umjetničke vrijednosti dobiva značaj povijesnog spomenika nacionalnog značenja.

U Viškom kanalu, između Hvarskih škoja i Visa, pronađeni su nedavno ostatci triju brodova koji su sudjelovali u Viškoj bitki – *Re d'Italia*, *Palestro* i *Radetzky*, a podmorska istraživanja na njima još traju.²⁹ Austrijska oklopna fregata *Grof Radetzky*, načinjena 1854. u Engleskoj, sudjelovala je bitkama kod Helgolanda i Visa, a potonula je tri godine nakon Viškog boja, nekoliko milja od Sv. Klementa. Dana 20. veljače 1869., u 10.45, brod je eksplodirao. Navodno je jedan ložac neoprezno izazvao eksploziju baruta. Poginulo je 325 od 348 članova posade, uglavnom Dalmatinaca, od kojih trojica Hvarana – Juraj Carić, sin Luke iz Hvara, Mate Dulčić iz Brusja i Šime Radonić iz Dola.³⁰

Hvarski biskup Juraj Duboković i crkva sv. Klementa

150. obljetnica Viškog boja ujedno je i 150. obljetnica imenovanja Jurja Dubokovića hvarskim biskupom. Rođen 17. ožujka 1800. g. u uglednoj pitovskoj obitelji, već do 1828. postigao je znanstveni stupanj doktora teologije na padovanskom sveučilištu, a u 29. godini života biskup Ivan Skakoc dodjeljuje mu tada najveću župu u biskupiji – Vis. Za njegova župnikovanja gradi se nova župna kuća i obnavlja niz crkvi te gradi oltar sv. Vicenca u župnoj crkvi. Od 1842. g. hvarski je kanonik, a od 1844. i hvarski nadpop. Godine 1863. ponuđeno mu je mjesto pomoćnog biskupa devedesetogodišnjem

Hvarski biskup Juraj Duboković

²⁸ KOLUMBIĆ-ŠĆEPANOVIĆ, „Crkva sv. Klementa“, str. 62–63.

²⁹ Alex KVARANTAN, „Palestro – 150 godina na dnu“, *www.podvodni.hr* dostupno online URL: <http://www.podvodni.hr/more/prilozi/1720-palestro-150-godina-na-dnu> (zadnje posjećeno 12. siječnja 2017.)

³⁰ Zorka BIBIĆ, „Posljednji Radetzkyev marš“, *Kruvenica*, VI., 22, Hvar, 2012., str. 62–64; Joško KOVAČIĆ, „Još zanimljivosti o fregati ‘Radetzky’“, *Kruvenica*, VIII., 29, Hvar, 2014., str. 58–59.

biskupu Filipu Dominiku Bordiniju, no to je iz poštovanja prema Bordiniju odbio. Biskupom ga je imenovao car Franjo Josip I. 12. ožujka 1866., a potvrdio papa Pio IX. 26. lipnja iste godine. Zaređen je u Zadru 12. kolovoza, a ustoličen u hvarskoj katedrali 9. rujna 1866. Imenovanje Dubokovića biskupom bilo je znakovito – zadnji biskup rodom s područja Hvarske biskupije bio je Hvaranin Nikola Jurjević – Zorzi još u 17. stoljeću. S Dubokovićem počinje razdoblje u kojem su biskupi uglavnom imenovani s područja biskupije. Aktualno političko stanje, odnosno sukob Austrije i Italije, svakako je pridonijelo imenovanju biskupa iz narodnjačke obitelji. Hvar je osobito zadužio svojom ulogom u osnivanju Higijeničkog društva 1868., kojim su položeni temelji razvoja hvarskog turizma. Među dioničarima tog društva bio je i viceadmiral Tegetthoff.³¹

No godina imenovanja nije jedina poveznica biskupa Dubokovića i Viškog boja. Njegovim je nastojanjem obnovljena i opremljena crkva sv. Klementa. O njezinoj vezi s Viškim bojem, koji se odvijao nedaleko od istoimenog otoka, svjedoči nekoliko natpisa u crkvi. Obnova crkve započela je već 1868., kako je napisano olovkom s donje strane oltarne stube: *Izradio Vicko Kovačević u godini obnove crkve 9. studenog 1868.*³² U nastavku natpisa stoji sljedeće: *Pala i zvono bili su preneseni bracerom zvanom „Mir i ljubav“ vlasnika Nikole Maričića, 20. srpnja 1873., darovani od presvijetlog i prepoštovanog biskupa Dubokovića u prilici posvete ove crkve na dan 20. srpnja 1873. o sedmoj obljetnici slavne pomorske bitke koja se odvijala nedaleko odavde godine 1866. s pobjedom austrijske mornarice pod zapovjedništvom besmrtnoga kontraadmirala Tegetthoffa, zalaganjem hrabre i disciplinirane dalmatinske mladeži.*³³ Obnovi je pomogla i carska kuća, kako bilježi ploča unutar crkve nad glavnim vratima: *Ova crkvice, posvećena sv. Klementu papi i mučeniku, dugo od starosti ruševna, bi obnovljena godine Gospodnje 1870., novcem koji su dali stanovnici mjesta te carevi Frane Josip i Ferdinand Prvi. (Ploču) postavi svećenik Domancić, generalni vikar.*³⁴ Datum vezan za obnovu crkve 27/3. 1870. stoji u cementu na apsidi do sjevernog prozora. Na predeli ispod pale na glavnom oltaru je zapis koji potvrđuje razlog obnove crkve: *Mole se velečasni svećenici i ostali vjernici, da preporuču (Bogu) duše poginulih u pomorskom boju 20.*

³¹ Joško KOVAČIĆ, „Viški župnik Duboković i oltar sv. Vicenca“, *Hrvatska zora*, VI., 14, Vis, 1996., str. 7–9; Marinko PETRIĆ, *Hvarski turistički spomenar – Sentimentalno putovanje kroz turističku prošlost Hvara*, Hvar, 2001., str. 25.

³² *Vincenzo Covacevich nella anno del Restauro fece li 9 Novembre 1868.* – KOVAČIĆ, *Iz hvarske*, str. 248.

³³ *Trasportata la pala e la Campana colla Brazzera Nominata Mir i Gliubav proprieta di Nicolo Maricich Nell' Anno 1873. 20 Luglio Donata dall' Illustriss.o Rev.o Vescovo Dubocovich Nell' Occasione della solenne Benedizione da lui fatta di questa Chiesa nel giorno 20 Luglio 1873 VII anniversario della Gloriosa Battaglia Navale avvenuta in questa Vicinanza l' anno 1866 con Vitoria riportata dalle Navi Austriache Dirette dall' Immortale Contra Armiraglio Tegetthoff sostenuta dalla Brava e disciplinata gioventu Dalmata.* – Isto.

³⁴ *HOC SACELUM / D. CLEMENTI PP. MART. DICAT. / SED DVDVM VETUSTATE COLLAPSUM / AEREA LOCJ INCOLIS / ET FRAC. IOS. ATQ FERD. I. IMPER. / COLLATO / RESTAUR. FUT. A. D. MDCCCLXX. / Sac. Domancic Vic. Gen. Posuit* – Joško KOVAČIĆ, *Zapisi o crkvama u Hvaru*, Hvar, 1982., str. 206.

srpnja 1866., te u požaru austrijske fregate „Radetzky“ 20. veljače 1869. U tu je svrhu bila dodijeljena vladarska pomoć od 500 fiorina za obnovu crkve.³⁵ Palu je, dakle, poklonio crkvi biskup Duboković. Na njoj je prikazana Bogorodica s Djetetom – Gospa od Ružarija, sa svetcima Klementom papom i Dominikom,³⁶ barokni rad iz 17. ili 18. stoljeća. Zvono za tu crkvu poklonio je Nikola Vučetić, kako stoji u natpisu oko vrha zvona: *Svetom Klementu papi i mučeniku Nikola Vučetić-Japonež.*³⁷ U dnu je zvona drugi natpis: *Presvijetli i prepoštovani g. Juraj Duboković, hvarski biskup, blagoslovi (ovo zvono) 29. lipnja (tj. 1869.?) uz asistenciju ceremonijara Jurja Domančića, koji postavi ovaj natpis.*³⁸ Na zvonu su prikazani likovi sv. Klementa, Gospe s Djetićem, Raspetoga s godinom lijevanja 1869. te sv. Jurja na konju kako ubija zmaja. Zanimljivo je da je sv. Klement prikazan kao biskup istočnog obreda – vjerojatno ga je lijevač zamijenio za sv. Klimenta, ohridskog biskupa.³⁹

Crkva sv. Klementa na istoimenom otoku

³⁵ SONO PREGATI I MM. RR. SACERDOTI E GLI ALTRI FEDELI A VOLER RACCOMANDARE LE ANIME DEI PERITI NELLA / BATTAGLIA NAVALE DEL 20 LUG. 1866 E NELL' INCENDIO DELLA FREG. AUSTRIACA RADEZKY DEL 20. FEB. 1869. / A TALE SCOPO VENNE ELARGITO IL SOVRANO SUSSUDIO DI FIOR. 500 PEL RISTAURO DELLA CHIESA – Isto, str. 207.

³⁶ Zbog dominikanske ikonografije Joško Kovačić je pretpostavljao da je slika i ranije pripadala crkvi, pa ju je možda ordinarijat otkupio na dražbi nakon ukinuća dominikanskog samostana, a Duboković ju je nakon obnove vratio u crkvu. Mirjana Kolumbić pak pretpostavlja da ju je biskup kupio za svog boravka u Rimu na I. vatikanskom saboru 1869. godine. Ako je slika stvarno rimskog podrijetla, Kolumbić smatra da bi se mogla pripisati baroknom majstoru Pompeu Battoniju. – KOLUMBIĆ-ŠČEPANOVIĆ, „Crkva sv. Klementa“, str. 67.

³⁷ DIVO CLEMENTI PPAE ET MARTYRI D. D. NICOLAUS VUCETICH ALLAS JAPONENSIS – Joško KOVAČIĆ, „Zvona u Hvaru“, *Život crkve*, IV, 1 (32), Hvar, 1992.

³⁸ ILLUS. ACREVERMUS. D.D. GEORGIUS DUBOCOVICH. EPUS. PHAR. XXIX. JUNII BENEDIXIT. ASSISTENTE SIBI. GEOR. DOMANCICH. CAERIM: MAGIS. QUI SCULPSIT – isto.

³⁹ Za vrijeme Prvog svjetskog rata mještani su zvono zakopali i tako ga spasili od austrijske rekvizicije.

Uz biskupa Dubokovića, u obnovi i opremanju crkve veliku je ulogu odigrao kasniji kanonik Juraj Domančić čije se ime, osim na spomenutim natpisima, spominje i na limenim volutastim ukrasima iznad menze oltara.⁴⁰

Poveznica s Viškim bojem korištena je kao razlog za obnovu te crkve i nakon Drugog svjetskog rata. Tako Niko Duboković Nadalini 1961. piše: *izvršiti po mogućnosti koji zabvat na crkvisi Sv. Klementa na istoimenom otoku, odnosno po starom zvanom Velom otoku, jer je ista, iako potiče iz XIV v., radi natpisa koje sadrži, donekle spomenik bitke pod Visom 1866., kada je suzbijen talijanski pokušaj invazije Dalmacije*.⁴¹ Na 100. obljetnicu boja obnovljen je krov, što je zapisano u cementu na apsidi do južnog prozora: RESTAURIRAN / KROV / 20. VII. 1966.⁴² I danas se misa u crkvi redovno slavi zadnje nedjelje srpnja, u spomen na žrtve Viškog boja i tragedije broda *Radetzky*.

Osim crkve na Sv. Klementu, uspomenu, doduše zaboravljenu, na Viški boj čuva i crkva Gospe od Zdravlja na Račiću u Jelsi. U njoj se čuva maketa broda *Erzherzog Friedrich*, a crkvi ju je, izgleda, poklonio Sibe Biličić (nadimka Tare) iz Vrsnika.⁴³ U Jelsi je Niko Duboković Nadalini posjedovao model drugog broda iz bitke, austrijske fregate *Novara*, s topovima iz kojih se doista moglo pucati.⁴⁴

⁴⁰ *Don Giorgio Domachich di Quara* – KOLUMBIĆ-ŠĆEPANOVIĆ, „Crkva sv. Klementa“, str. 66.

⁴¹ Niko Duboković Nadalini, „Izvjestaj o zaštiti spomenika kulture za 1961. godinu“, *Bilten Historijskog arhiva komune hvarske*, 3-4, Hvar, 1961., str. 49.

⁴² Dvije godine kasnije napravljena je oko crkve betonska podna „ogrlica“ kojom su učvršćeni temelji i zidovi kako stoji do južnog ulaza: JURIĆ DRAGO I ZORKO BOŽIDAR ROSSO / 9. VI. 1968. Crkva je zadnji put obnovljena 2007., donacijama Grada Hvara i Ministarstva kulture RH, a misu je u obnovljenoj crkvi slavio 15. rujna 2008. hvarski biskup Slobodan Štambuk. Postavljen je i natpis: OBNOVLJENA / GODINE 2007. / DONACIJOM / GRADA HVARA // Gradsko poglavarstvo. No radovi su izvršeni neprofesionalno, ni godinu nakon obnove unutrašnjost je bila u lošem stanju i zahtijevala novu obnovu, na koju se još uvijek čeka (vidi: „Župna kronika“, *Kruvenica*, I., 3, Hvar, 2007., str. 35; Isto, III., 10, 2009., str. 56).

⁴³ Tekstovi Luke DANČEVIĆA („Sjećanja starih Jelšana na jelšanske jedrenjake i pomorce u razdoblju od između 1890. i 1912.“, *Periodični izvještaj Centra za zaštitu kulturne baštine otoka Hvara*, 70, Hvar, 1975., str. 14) i Marinka PETRIĆA („More bez vjetra pitomo je zrcalo' – izložba Centra za zaštitu kulturne baštine otoka Hvara“, *Periodični izvještaj...*, 162, 1992., str. 24–44) spominju ovu maketu broda pod imenom *Isola verde*, dar Josipa Bunčuge. Da bi se zapravo moglo raditi o brodu *Erzherzog Friedrich*, priopćio nam je kolega Ljubomir Radić, na čemu mu zahvaljujemo. Možda su Jelšani za talijanske okupacije promijenili ime brodu, u strahu da ga ne zadesi sudbina drugih uspomena na Viški boj. – Brodom *Erzherzog Friedrich* u Viškom je boju zapovijedao bokeljski Hrvat, kasniji kontraadmiral, Marko Florio iz Prčanja u Boki kotorskoj. Austrijski car ga je odlikovao Leopoldovim redom za hrabrost, a god. 1880. i nasljednim austrijskim viteštvom. U Pomorskom muzeju u Kotoru nalazi se spomen-soba posvećena Marku Floriju i njegovoj obitelji.

⁴⁴ PETRIĆ, „More bez vjetra“, str. 41.

Ivan Krstitelj Machiedo – načelnik Hvara 1866. g.

U naselju Vlaka nalazi se kuća obitelji Machiedo, na čijem su sjevernom zidu, prema *pjaceti*, u žbuci urezani grafiti na kojima su prepoznatljivi prikazi brodova i kuća. Grafiti se prostiru gotovo cijelom površinom zida, ali su teže uočljivi zbog oštećenja.⁴⁵ Zid kuće Machiedo jedan je od rijetkih, a možda i jedini sačuvani zidni grafitni prikaz iz 19. st. u Dalmaciji.⁴⁶ Prema tradiciji, grafiti prikazuju Viški boj. Ne možemo biti sigurni da je tradicija ispravna, ali ima pokazatelja da bi mogla biti. Naime, kuća s grafitima pripadala je hvarskom načelniku iz vremena bitke, odvjetniku Ivanu Krstitelju Machiedu.

Ivan Krstitelj Machiedo, rođen 29. prosinca 1825. g. u Hvaru, doktorirao je pravo 1849. u Padovi. Godine 1861. bio je član prvog saziva Dalmatinskog sabora, a hvarski načelnik bio je od 1858. do 1868. i opet od 1872. do 1878. godine. U politiku je, navodno, ušao kao autonomaš, ali nakon Viškog boja prelazi na narodnjačku stranu.⁴⁷ Zbog te njegove odluke Hvar je bio jedna od prvih općina

Dr. Ivan Krstitelj Machiedo, načelnik Hvara u vrijeme Viškoga boja

⁴⁵ Oleandri posađeni ispred zida otežavaju izradu kvalitetnih fotografija.

⁴⁶ Trebalo bi ga zaštititi, ako to bude moguće i rekonstruirati, te predstaviti javnosti.

⁴⁷ Ovoj izjavi proturječe navodi iz pisama njegova unuka Dragoša Machieda, MHB, MF, fasc. 11ž, 30. 7. 1995. g.: *Razumijem da Hvar proslavlja uspomenu na Tegtthoffova jednostavna mornara Karkovića, koji je prvi stavio nogu i skinuo zastavu sa (inače tonujućeg) broda „Re d'Italia“, pa daje njegovo ime jednoj hvarskoj ulici, ali je nesvatljivo da ne imenuje jednu ulicu imenom jednog svog najistaknutijeg građanina i odličnog načelnika, narodnog zastupnika i pučkog odvjetnika Dr. a Ivana-Krstitelja Machiedo. On je bio i veliki hrvatski rodoljub (to se vidi iz priložene Poeme, kada u usta mlade Višanke / koja se usrdno obraća Bogu da spasi Vis/ stavlja: „Ti znaš da smo Hrvati /tada je „slavi“ bio jedni priznato sinonim za „Hrvati“ / – i da našim /dakle ne tuđinskim/ znojem ovu /dakle našu/ zemlju činimo plodnom“). No on još izrazitije ističe svoje hrvatstvo, kada u zadarskoj Dieti prvi (prije bilo koga drugoga) odrješito zahtijeva da se u Dalmaciji odredi Hrvatski jezik kao službeni (to je, nažalost, iznio na talijanskom jeziku); predsjednik Diete (austrofil i talijanaš) ga prekida sa: „Oduzimam riječ zastupniku Machiedo!“, a on odgovara: „Dobro, a ja nastavljam...“ (sigurno u nekom arhivu ili muzeju, postoji taj zapisnik). (Sve ovo sam čuo od svog oca, kasnijeg, kroz četrnaest godina besplatnog načelnika Hvara, koji je mnoge izdatke Općine pokrивao iz svojih posjedničkih prihoda, Julije Machiedo, - koji je o svemu bio obaviještavan od*

Grafiti na kući Machiedo

u Dalmaciji u kojoj su na vlast došli narodnjaci, već 1867. Godine 1891. od cara dobiva nasljedno plemstvo s naslovom Palilski (de Palilo), upravo po posjedu na Sv. Klementu.⁴⁸ Osim grafita na kući i prelaska na narodnjaštvo, uz Viški boj veže ga i pjesništvo. On je, naime, autor pjesme „La Battaglia di Lissa del 20 Luglio 1866., Cantica del Cav. Dr. Giambattista Machiedo di Lesina“, objavljene u Zadru 1877., dok je na hrvatskom, u prijevodu Starograđanina Stjepka Ilijića, objavljena u knjizi *Viški boj* Petra Kuničića.⁴⁹ Machiedova pjesma, pisana o 10 obljetnici boja, simbolički započinje tužnim brecanjem zvona na crkvi sv. Klementa, a premda slavi spas Visa i cijele Dalmacije te pobjedu Austrije u

pjesmi prevladavaju osjećaji tuge zbog poginulih mornara te prerane smrti admirala Tegetthoffa. Na pjesmi je Machiedu zahvalio Carlo Tegetthoff, brat pokojnog admirala.⁵⁰

svojeg oca). Ne znam odakle je pronašao g. Ivo Kasandrić da je moj djed u početku bio autonomaš, i ako sam prije dokazao činjenicu da je on bio prvi koji je predložio zadarskoj Dijeti da se hrvatski usvoji kao službeni; valjda zato što je, kao padovanski student i odvjetnik onog doba služio se talijanskim jezikom (znao je samo hvarski dijalekt). U drugom pismu ing. Machiedo osnažuje svoje mišljenje sljedećim navodom, MHB, MF, fasc. 11ž, 17. 8. 1995.: Moje navode o tome tko je prijavio napad Talijana na Vis, može Vam potvrditi još žrvući Hvaranin (82g.) Niko Kuzmanić, koji je i danas na sv. Klementu, koji je rekao gdje. Sonji Stanić (rođ. Radonić, a po majci Machiedo), da mu je pok otac Prošper Kuzmanić (inače kolon moga djeda), pripovijedao da je on kao mladić stajao uz Dr. Ivana-Krstitelja Machieda kada je ovaj sa jedne uzvisine na sv. Klementu, promatrao durbinom talijanski napad na Vis (nakon čega je bitno otišao u Hvar /sigurno zato da obavijesti admiralitet). Nadam se da će sve po meni izneseno predstavljati Vam dovoljno dokaza da prihvatite povijesnu istinu.

⁴⁸ O obitelji Machiedo vidi: Joško KOVAČIĆ, „Rod Machiedo s Hvara“, *Prilozi povijesti otoka Hvara*, XII, Hvar, 2014., str. 230–233.

⁴⁹ *La Battaglia di Lissa del 20 Luglio 1866., Cantica del Cav. Dr. Giambattista Machiedo di Lesina*, Zara, Tipografia di G. Woditzka, 1877.; KUNIČIĆ, *Viški boj*, str. 268–269.

⁵⁰ MHB, MF, fasc. 11ž., 11. 10. 1877., fotokopija pisma. *Illustrissimo Signor Cavaliere! Se prima d'oggi non mi venne fatto di confermare a V. S. il ricevimento del pregiatissimo Suo scritto dell' 11. Settembre e di ringraziarla a nome mio e di mia madre della bella poesia, da Lei pubblicata nella solenne occasione, che fu scoperto il monumento à Pola, ne incolpi la mia assenza da Graz. - Le sublimi parole, che Vostra Signoria dedicò alla memoria del defunto mio fratello ed alla gloriosa giornata de Lissa, commossero mia madre e me profondamente; esse ci porsero un gentil contrapegno, che quella simpatia, che Ella nutrivà in*

Pisci i pjesnici o boju

Pjesničke veze između Hvara i Viškog boja dopunjava i ličnost Komizanina Josipa Andrije Kuljiša. Brat don Antonija Kuljiša, o kojem i danas na našim otocima kruži veliki broj anegdota i priča, rodio se u ribarskoj obitelji s nadimkom Araus 27. ožujka 1849., u Komiži. Učiteljsku školu završio je u Arbanasima, a kao učitelj djelovao je u Kninskom Polju i Oklaju kod Drniša.⁵¹ Od 1889. do 1902. bio je učitelj u Brusju na Hvaru gdje su ga zvali „meštar Kuljiš“, a potom u Podšpilju na Visu do umirovljenja 1907. Umro je u Splitu 14. listopada 1916. godine.⁵² Bavio se pjesništvom, često je pisao pod nadimkom Humski, prema imenu viškog brda Hum, a samostalno su mu tiskane pjesme „Ilka Seljakovićeve“ i „Englesko-francuski boj pod Visom 1811“. Očevdac Viškog boja Josip Andrija Kuljiš napisao je, vjerojatno u Brusju, i „Pjesmu o Viškom boju“, objavljenu u knjizi Petra Kuničića *Viški boj*.⁵³

I Petar Kuničić, autor prve knjige koja opisuje bitku za Vis, mora biti spomenut u poveznicama otoka Hvara i Viškog boja. Rodio se u mjestu Dol na Hvaru 28. siječnja 1862. Učio je privatno za svećenički poziv gimnazijske predmete i filozofiju u Dubrovniku, da bi se potom odlučio za učiteljski poziv te je učiteljsku školu završio 1885. u Arbanasima. Kao učitelj je djelovao u Visu od 1885., pa u Blatu na Korčuli od 1895. i konačno u Starom Gradu od 1901. do umirovljenja 1925. godine. Po umirovljenju se seli u Split gdje je i umro 26. kolovoza 1940. godine. U vrijeme tiskanja prvog izdanja knjige *Viški boj*, 1892., djelovao je kao učitelj u Visu. Knjiga je doživjela još dva izdanja za vrijeme austrijske uprave i prodavana je u velikom broju primjeraka. Kuničić je, zbog pisanja o boju, primljen kod cara Franje Josipa koji mu je tom prilikom poklonio srebrnu tintarnicu. Knjiga uglavnom točno prati zbivanja, ali je pisana kičeno s namjerom buđenja nacionalne svijesti. U uvodu donosi kratku povijest Visa, glavni dio knjige opisuje zbivanja iz 1866., a u nastavku bilježi proslave obljetnica boja. Na kraju su i brojne pjesme u čast Viškog boja. Popularnost te knjige jest, vjerojatno, uzrok što bitku za otok Vis danas nazivamo Viškim bojem.⁵⁴

cuore pel defunto, finch' ei viveva, gliela verba inalterata anche dopo il precoce suo trapassare. Voglia la Signoria Vostra accertarsi che noi da quest'elogio diretto a glorificare il nome, ci sentiamo altamente onorati e conceda, che io, rinovando l'espressione dei più sentiti ringraziamenti e della più profondissima, mi preghi di considerarmi. Di Vostra Signoria devotissimo Carlo Tegetthoff Gen. Graz li 11 Ottobre 1877.

⁵¹ U Oklaju je uređivao *Pučki list* koji je zbog nemogućnosti financiranja doživio samo tri broja.

⁵² Prva mu je žena bila Hvarka Vica Dageta, s kojom je imao tri sina. Godine 1906. oženio se po drugi put, Splićankom Marijom Borčac s kojom nije imao djece.

⁵³ Visko DULČIĆ, „Hvarski portreti“, *Prilozi povijesti otoka Hvara*, III, Hvar, 1969., str. 160–167.

⁵⁴ KOVAČIĆ, *Iz hvarske*, 186–188; *Petar Kuničić – učitelj, književnik, rodoljub*, Zbornik radova sa skupa održanog u Dolu na Hvaru XXIII kolovoza 2013. (ur. Ivica Moškateo), Dol na Hvaru, 2014.

Obilježavanja obljetnica Viškog boja na Hvaru

Za vrijeme Austro-Ugarske obljetnice Viškog boja odvijale su se na Visu, uz redovno sudjelovanje hvarskih civilnih i crkvenih vlasti.⁵⁵ Nakon Prvog svjetskog rata proslave se više nisu održavale, a novi interes za Viški boj o 100. obljetnici izazvali su Hvaranin Grga Novak i Vjekoslav Maštrović. Grga Novak bio je jedan od urednika knjige *Viška bitka*.⁵⁶ U samom Hvaru je 1966., na inicijativu Nike Dubokovića, postavljena spomen-ploča na rodnoj kući Nikole Karkovića. Svečanom otkrivanju ploče prisustvovala je i Karkovićeve kći Nikolina Zega, nastanjena u Portorožu. Duboković je tom prigodom istaknuo: *Rat u okviru kojeg je došlo do napada na Vis i sukoba na moru vodila je tuđa država, ali je predmet spora bila naša zemlja i naš narod, naš Vis, naše more, naš otok Hvar i ostali otoci i kopno, velik dio našeg etničkog područja. Naš narod je to osjećao, borci pod Visom i za Vis znali su to, znao je to i Nikola Karković, naš današnji slavljenik.*⁵⁷

110. obljetnica Viškog boja poslužila je kao prilika za ispunjenje želje Nikole Karkovića da se njegovi posmrtni ostatci prenesu u rodni Hvar. Lijes s posmrtnim ostacima dopratila je Karkovićeve kći Nikolina Zega s obitelji. Prenesen je na hvarsko groblje i položen u novi obiteljski grob, uz sudjelovanje predstavnika vlasti i brojnih Hvarana te nastup gradske glazbe i pjevačkog zbora. Grob je tada obilježen i malom spomen-pločom, s namjerom da se postavi veća na zidu nasuprot grobu.⁵⁸

No ta se namjera ispunila tek tijekom 125. obljetnice Viškog boja, 1991. godine. Niz aktivnosti za obilježavanje te obljetnice ponovno je organizirao Centar za zaštitu kulturne baštine, a o proslavi je zabilježeno: *Za 125. obljetnicu ovoga povijesnog događaja Centar i Mjesne zajednice Hvar i Brusje organizirali su proslavu na kojoj je najprije na hvarskom groblju kod Karkovićeve groba otkrivena veća i doličnija*

⁵⁵ KUNIČIĆ, *Viški boj*, str. 120–164.

⁵⁶ *Viška bitka – povodom 100-godišnjice 1866-1966* (ur. Grga Novak i Vjekoslav Maštrović), Zadar, 1967. – Grga NOVAK i ranije je pisao o Viškom boju u knjizi *Jadransko more u sukobima i borbama kroz stoljeća*, Beograd, 1962.

⁵⁷ „Spomen-ploča Nikoli Karkoviću na stogodišnjicu Viške bitke“, *Periodični izvještaj Centra za zaštitu kulturne baštine otoka Hvara*, 2, Hvar, 1966., str. 5–6; N(iko) D(UBOKOVIĆ), „Spomen ploča na Karkovićevoj očinskoj kući u Hvaru“, *Pomorstvo*, 9-10, Rijeka, 1966., str. 290; Isti, „Hvar u Viškoj bitci“, *Slobodna Dalmacija*, 27. VII. 1966. – Natpis glasi: U OVOJ DREVNOJ KUĆI RODIO SE / NIKOLA KARKOVIĆ / 1838-1918 / JUNAK IZ VIŠKE BITKE 20. VII 1866. / CENTAR ZA ZAŠTITU KULTURNE / BAŠTINE OTOKA HVARA – 1966. P.

⁵⁸ U OVOM GROBU / BR. 103 POČIVA / NIKO KARKOVIĆ / 1838-1918 / ZAVOD ZA ZAŠTITU / KULTURNE BAŠTINE 1976. P. – N(iko) D(UBOKOVIĆ), „Posmrtni ostatci junaka iz Viške bitke Nika Karkovića preneseni u rodni Hvar“, *Periodični izvještaj Centra za zaštitu kulturne baštine otoka Hvara*, 77, Hvar, 1976., str. 2–3; isti, „Prijenos ostataka Nika Karkovića u zavičajni Hvar“, *Hvarski zbornik*, 4, Hvar, 1976., str. 396–397.

spomen-ploča,⁵⁹ uz prigodnu riječ ravnateljice Centra prof. Mirjane Kolumbić. Zatim je u Brusju na položaju Križić Na Gospino, odakle su Brušani predvođeni svojim župnikom rodoljubom don Jurjem Plančićem prije 125 godina promatrali Boj i molili za uspjeh naše strane, blagoslovljen obnovljeni spomen-križić na gomili i odslužena koncelebrirana sv. misa zadušnica, koju je u nazočnosti općinskog čelnictva predvodio o. biskup mons. Slobodan Štambuk. Prigodna je slovo održao gospodin Mate Miličić, koji je zajedno s tajnikom MZ Brusje gospodinom Petrom Palarićem organizirao i malu prigodnu izložbu, te zakusku za koju su pridonijeli brojni Brušani. Napokon je navečer u hvarskom kazalištu Joško Kovačić održao predavanje o Viškom boju i njegovu povijesnom značenju.⁶⁰

Od 1996. ponovno se središnja proslava obljetnice Viškog boja organizira na Visu. No za 140. obljetnicu, 2006., Hvarani su organizirali i svoju proslavu.⁶¹ I 150. obljetnica Viškog boja 2016. svečano je obilježena u Hvaru, na otoku Sv. Klement i Brusju, polaganjem vijenaca na Karkovićev grob i rodnu kuću, predstavljanjem knjige o Viškom boju, crkvenim obredom, predavanjem i drugim aktivnostima.⁶²

Zaključak

U Viškom boju, pomorskoj bitci za Dalmaciju kako je danas iščitavamo, kao dijelu austrijsko-talijanskog rata za Veneciju i Lombardiju, Hvar i Brusje odigrali su važnu ulogu i u javljanju o kretanjima talijanske flote te ishodu boja i u zbrišnjavanju ranjenih. Bilo je više Hvarana na austrijskim brodovima, i sudionika boja i poginulih. Neki su Hvarani svojim djelovanjem postali poznati, kao Nikola Karković u samoj bitki, bruški župnik don Juraj Plančić u izvješćivanju o boju, a

⁵⁹ OVDJE U OBITELJSKOJ GROBNICI BR. 103. / POČIVA NIKO KARKOVIĆ (1838.-1918.) / JUNAK IZ BITKE POD VISOM 1866. / PRENESEN U ZAVIČAJ IZ TUĐINE / I SVEČANO SAHRANJEN 16. V 1976. // CENTAR ZA ZAŠTITU / KULTURNE BAŠTINE.

⁶⁰ Joško KOVAČIĆ, „Proslava 125. obljetnice Viškoga boja“, *Periodični izvještaj Centra za zaštitu kulturne baštine otoka Hvara*, 162, Hvar, 1992., str. 15–16.

⁶¹ Bili su revoltirani što se prilikom proslave na Visu nije spomenulo Nikolu Karkovića. Bačeni su vijenci u kanal između Hvara i Visa, a proslava je upriličena u konobi *Menego* u Karkovićevoj rodnoj kući, uz sudjelovanje gradonačelnika Pjerina Bebića i više kustosice Muzeja hvarske baštine Mirjane Kolumbić. M. LOKAS, „Hvarani iz dišpeta obilježili Viški boj“, *Jutarnji list*, Zagreb, 22. srpnja 2006.

⁶² Na sam dan obljetnice, 20. srpnja, delegacija predvođena gradonačelnikom Rinom Budrovićem i župnikom don Milijem Plenkovićem sudjelovala je na središnjoj proslavi u Visu, a po povratku u Hvar položili su vijence na Karkovićev grob i spomen-ploču na rodnoj kući. Dana 29. srpnja promovirana je knjiga *150. obljetnica Viškog boja – Pogled s Hvara* autora Marije Zaninović-Rumore i Joška Bracanovića, a 31. srpnja slavljena je misa u spomen na žrtve Viškog boja u crkvi sv. Klementa, na istoimenom otoku, uz prigodno predavanje Mirka Kovačića. Obilježavanje se nastavilo i u rujnu – 16. rujna cjelodnevnim aktivnostima obljetnicu je obilježila Srednja škola Hvar, a 24. rujna obljetnica je proslavljena u Brusju u organizaciji tamošnje župe, udruge Kriva maslina i Muzeja hvarske baštine.

kasnije i književnik Petar Kuničić svojom knjigom *Viški boj*. Važna je posljedica Viškog boja i buđenje nacionalne svijesti u Dalmaciji te narodnjačko preuzimanje vlasti, u Hvaru već 1867. godine.

Hvar and the Battle of Vis

SUMMARY

The view from the island of Hvar was actually crucial for the progress and outcome of the Battle of Vis. Italians had cut the undersea telegraph cable connecting Vis with Hvar, but failed to do the same with the one that connected Hvar with the mainland. Especially valuable were the observations and reports of the parish priest in Brusje, Don Juraj Plančić from Stari Grad, who was later awarded the Golden Merit Cross. Documents on the Battle of Vis – orders issued by state authorities and responses from local authorities, files about activities after the battle, newspaper clippings – are kept in the Small Funds of the Hvar Heritage Museum. Hvar's special connection with the Battle of Vis is embodied in the “hero of Vis”, Nikola Karković from Hvar, who removed the flag from the Italian ironclad *Palestro* and handed it over to Admiral Teghetthoff, for which he was decorated and received by Emperor Franz Joseph.

Several mementoes of the Battle of Vis can be found in Brusje – the sacrifice of Ivan Hure, the medal of Vicko Miličić, Emperor's gifts to the parish church, and the memorial cross and relief of the Virgin at the Gospino site, from which parish priest Plančić observed the battle and prayed for the success of the Austrian Navy. Another witness of the battle was the island of Sv. Klement (St Clement) near Hvar, where the eponymous medieval church was restored as a memorial church to honor the casualties of the Battle of Vis and the tragedy of the *Radetzky*. The credit for this belongs to Bishop Juraj Duboković, the first bishop to come from Hvar after 222 years. In the town of Jelsa two models of ships from the Battle of Vis are kept – *Erzberzog Friedrich* in the church of Our Lady of Health in Račić and *Novara* in the Duboković family. The Hvar mayor Dr. Ivan Krstitelj Machiedo wrote the poem “La Battaglia di Lissa del 20 Luglio 1866” in 1877, and the graffiti carved into the wall of his house in the village of Vlaka on Sv. Klement allegedly depict the Battle of Vis. A song about the Battle of Vis was composed by Josip Andrija Kuljiš from Komiza, who was a teacher in Brusje at the time. Petar Kuničić, the author of the first book focused exclusively on the battle – *The Battle of Vis*, 1892 – was also from Hvar, from the village of Dol, and was employed on Vis as a teacher.

In the period after the First World War, the anniversaries of the Battle of Vis were no longer celebrated on Vis. Owing to the efforts of the Center for the Protection of Cultural Heritage of Hvar (now the Museum of Hvar Heritage) and its founder Dr. Niko Duboković Nadalini, the milestone anniversaries of the Battle of Vis have been regularly celebrated in Hvar since 1966. One important result to come out of the Battle of Vis was the awakening of national consciousness in Dalmatia and the People's Party coming into power in many municipalities, including Hvar, as early as 1867.

Keywords: Battle of Vis, Hvar, Don Juraj Plančić, Nikola Karković, Bishop Juraj Duboković, Dr. Ivan Krstitelj Machiedo, Petar Kuničić, Niko Duboković Nadalini